

K VZŤAHOM ČESKEJ A SLOVENSKEJ LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ V 90. ROKOCH

Zuzana Stanislavová (Prešov)

V súlade s vývinovou krivkou detskej literatúry v Čechách i na Slovensku od neumenia k umeniu, pričom česká literatúra pre deti a mládež mala pred slovenskou náskok niekoľkých desaťročí (v podstate až do nástupu mohutnej generácie detského aspektu v 60. rokoch tohto storočia), sa aj výskum detskej literatúry javí ako pohyb od zaradenia predmetu skúmania spočiatku kdesi k pedagogike a sociológii, až neskôr k literárnej vede (v súvislosti s jeho narastajúcim estetickým potenciálom). Pre slovenskú i českú vedu o detskej literatúre pritom platí, že sa inštitucionálne, organizačne i personálne rozvinuli predovšetkým v 60. rokoch. Zásľuhy na rozvoji slovenského a českého výskumu detskej literatúry mal i časopis *Zlatý máj*, vychádzajúci s celoštátnou pôsobnosťou v rokoch 1956–1992. Na jeho stránkach sa formulovali a konfrontovali názory, stanoviská, aj prostredníctvom neho dve národné literatúry v oblasti slovesnosti i iných foriem umenia pre deti vedeli o sebe viac. Preto osudy a zástoj časopisu v 90. rokoch môžu byť príhodným východiskom úvah o vzťahoch medzi oboma literatúrami dnes.

Prvé dve čísla ponovembrového XXXIV. ročníka (1990) pokračujú v zabehnutých kolajách koncepcne i obsahovo, rozvírenosť doby v nich necítiť. Tretie číslo však prináša (okrem stanoviska *Mladých liet* a *Albatrosu* k udalostiam 17. novembra 1989)¹ výber z diskusie českých knižných tvorcov *Kulatý stůl*, ktorý diagnostikuje a anticipuje viaceré problémy aktuálne pre slovenský i český kontext. Jeden z nich formuloval Zdeněk K. Sla-

¹ Stanovisko *Albatrosu* k udalostiam 17. novembra 1989 vyšlo pod názvom *Prohlášení*, *Zlatý máj*, 34, 1990, č. 4, stanovisko *Mladých liet* pod názvom *Odmietame*, tamže.

bý: „Návrat před rok 1949 k těm padesáti nakladatelům, kteří vydávali také pofiderní knížky, je asi možný, ale měli bychom mu zabránit“². Tak ako to signalizovali iní diskutéri (napr. J. Štroblová, Z. Heřman a iní), tento návrat nielenže sa stal v Čechách i na Slovensku možný, ale priam bleskovo realizovaný, sprevádzaný komercializáciou vydavateľských zámerov, sprievodným ohrozením pôvodnej tvorby i záplavou poklesnutej, spravidla importovanej detskej literatúry. V súvislosti s tým vyvstal aj problém dokonale sa orientovať v produkcii detských kníh už v domácom prostredí, čo, prirodzene, bol čoskoro jeden z dôvodov vzrastajúcej vzájomnej neinformovanosti medzi slovenskou a českou detskou literatúrou.

Už v spomínanej diskusii sa začalo i s opatrným poobzretím dozadu: Jaroslav Tichý uvažuje, že Zlatý máj „neměl by, myslím, usilovat o přehodnocování minulé literatury, opravdu nebyla tak bídná a špatná“³. V podobnom duchu sa o slovenskej literatúre o čosi neskôr vyslovili J. Noge a J. Kopál⁴. Aj konštatovanie, že v literatúre pre deti a mládež minulých rokov sa mnohé problémy pertraktovali opatrničky, mnohé sa tabuizovali, a týkalo sa to aj autorov, platilo nielen pre českú, lež aj pre slovenskú stranu. Kulatý stůl nastolil i ďalšie obojstranne aktuálne otázky — okrem perspektívy demonopolizácie vydávania detských kníh napr. axiologickú otázku o pojmovej podstate „dobrej knihy“ pre deti, problematiku nedostatku inej ako sovietskej prekladovej literatúry — aj budúce ekonomické ťažkosti Zlatého mája, pričom sa však ešte nedeclaruje ani len tušenie možných oficiálnych hraníc v česko-slovenskom kultúrnom kontexte.

V ekonomickom smere „primrzlo“ už v jubilejnom XXXV. ročníku (1991), keď sa Zlatý máj objavuje už nie ako mesačník, ale ako dvojmesačník. Aktivita slovenskej strany v ňom nebola vysoká, česká strana však pozornosť venuje napr. aktuálnej problematike mediálnej závislosti detí, komerčnej literatúry, ktorá

² Z. K. Slabý: Kulatý stůl. Zlatý máj, 34, 1990, č. 3, s. 130.

³ J. Tichý: Tamže, s. 133.

⁴ V uvedených súvislostiach sa uvažuje v príspevkoch: O. Sliacky: Nie prehodnocovať, ale hodnotiť. Pojubilejný rozhovor s literárnym kritikom a historikom Júliusom Nogem. Zlatý máj, 36, 1992, č. 2, s. 86–90, J. Kopál: Cesty k etickým hodnotám. Bibiana. Revue o umení pre deti a mládež, 1, 1993, č. 1, s. 3–7.

predtým (pravdaže, aj z dôvodov nevydávania alebo nepriznávania „farby“) zostávala na okraji pozornosti. Na záplavu nových detských časopisov opäť pružne reaguje česká strana zvýšenou pozornosťou, ktorú tejto forme jestvovania detskej literatúry venuje.

Požiadavka O. Sliackeho „zachovať Zlatý máj ako jediný odborný časopis pertraktujúci otázky umenia pre deti, jediný časopis spájajúci český a slovenský literárny kontext“, na ktorú sa odvoláva M. Baloghová⁵, už signalizuje, že sa nad spoločnou literárnovednou tribúnou českej a slovenskej detskej literatúry zmráka. Zároveň akoby si kompetentní zo Zlatého mája uvedomovali istý stupeň „akademickosti“ predchádzajúcich ročníkov časopisu: nový šéfredaktor Z. Heřman v úvodníku 3. čísla konštatuje, že „se postupne rozpustí ona ustálená podoba poklidné revue, na ktorou si čtenáři zvykli“⁶.

Štvrté číslo 1991 už vychádza s ekonomickými ťažkosťami. V jeho úvodníku si šéfredaktor Z. Heřman povzdychol: „Jak je dobré, že tento časopis vydávají pospolitě Češi a Slováci, pomysleli jsme si, když byl osud dalšího čísla zase na vážkách“⁷. Pokračujúc skromne obhajuje existenciu časopisu zoči-voči stavu slovesnej kultúry pre deti v Čechách i na Slovensku: „Situace dětské četby — a dětské knihy zvlášť — teď není dobrá a málo se na ní změní, ať Zlatý máj vychází nebo ne, ať ukáže prstem na příživníky nebo vychválí duchy tvůrčí. Málo se na ni změní, ale aspoň se ta pouť nebude podobat šátrání poslepu. Ona nezáviděníhodná situace dětské četby — a dětské knihy — je také trochu umožněna tím, že v běžných novinách i v rozšířených kulturních časopisech se o tom tématu mlčí“⁸. Dodajme, že dnes je situácia rovnaká: knižnej kultúre pre deti sa v periodikách „velkej“ literatúry a v kultúrnych časopisoch venuje len celkom sporadická pozornosť.

Ročník XXXVI (1992) je posledný, v ktorom časopis jestvuje ešte ako česko-slovenský. Trhlina medzi obidvoma kontextami

5 M. Baloghová: Správa o zasadnutí Koordinačného výboru Česko-slovenskej sekcie IBBY. Zlatý máj, 35, 1991, č. 2, s. 69.

6 Z. Heřman: Úvodem. Zlatý máj, 35, 1991, č. 3, s. 129.

7 Z. Heřman: Úvodem. Zlatý máj, 35, 1991, č. 4, s. 193.

8 Tamže.

sa však už zreteľne prehlbuje: zásluhou slabnúcej informovanosti o vydavateľských počinoch a knižnej produkcii v dôsledku demonopolizácie a komercializácie knižného trhu, oslabujúcou sa aktivitou Klubu literatúry pro mládež a Priateľov detskej knihy, upadajúcou intenzitou pracovných stretnutí teoretikov a tvorcov detskej knihy zo Slovenska a z Českej republiky, zásluhou zániku vydávania teoretickej produkcie vo vydavateľstvách Albatros i Mladé letá, hádam aj vinou poľavujúcej publikačnej aktivity slovenských bádateľov v časopise atď. V 5. čísle úvodník Z. Heřmana prináša už jasný signál o neradostnej perspektíve spoločného česko-slovenského kultúrneho kontextu, ale vyslovuje vcelku optimistickú prognózu: „Troufám si i dnes s klidem říci, co čeká česko-slovenský kulturní kontext. Je to proces natolik samozřejmý a přirozený, že může utrpět třeba i dílčí škodu, ale nezanikne... Vzájemnost přesahuje pomíjivé politické vášně“⁹.

Roku 1993 reaguje Zlatý máj na slovenský kontext už len prvým a druhým číslom, pričom O. Sliacky v príspevku Tušenie konca¹⁰ predvída neodvratný zánik spoločného časopisu. Od toho momentu sa datujú (povedané so Z. Heřmanom) „dílčí škody“, súvisiace s faktom, že v Čechách a na Slovensku jestvujú dnes osobitné odborné časopisy o literatúre pre deti a mládež, ku ktorým je v tom druhom štáte problém sa dostať — a izolovaný výskum. V Čechách naďalej vychádza Zlatý máj, dnes ako orgán Českej sekcie IBBY. Svojou ambíciou byť revue nielen literárnej vedy, ale aj učiteľov, rodičov, vydavateľov, knihovníkov, vychovávateľov presadzuje od polovice roka 1993 skôr pragmatickú koncepciu než koncepciu odborného literárnovedného výskumu, ktorú prijal povedzme časopis PdF MU v Brne Zpravodaj (dnes Ladění). Tento brnenský časopis má pravidelnú štvrtročnú periodicitu a čo je dôležité, pravidelne prináša informácie o detskej literatúre na Slovensku, možno najmä zásluhou živých osobných kontaktov medzi PdF MU a bádateľmi zo Slovenska. Na Slovensku sa nástupníkom Zlatého mája stal štvrtročník Bibiana vychádzajúci od r. 1993 ako orgán Slovenskej sekcie IBBY, ale s rovnakými ekonomickými ťažkosťami ako

⁹ Z. Heřman: Vzájemnost. Zlatý máj, 36, 1992, č. 5, s. 257.

¹⁰ O. Sliacky: Tušenie konca. Zlatý máj, 37, 1993, č. 2, s. 66–68.

Zlatý máj, takže prvé číslo 1997 je ešte koncom októbra vo výrobe. Kontakty medzi spomínanými časopismi sú, jemne povedané, skôr symbolické než reálne jestvujúce. Udržiavajú sa náznačovo a vždy vlastne len jednostranne. Ako sa už konštatovalo, pomerne systematické sú aktivity Brna. Zlatý máj od 2. čísla 1993 neprinesol ani zmienku o slovenskej detskej literatúre — hoci s istotou to môžeme tvrdiť len o roku 1993 a 1995. Zlaté máje z rokov 1994, 1996, 1997 sme k dispozícii nemali ani prostredníctvom Krajskej vedeckej knižnice v Prešove, ktorá ako jediná na východe Slovenska tento časopis objednávala i po roku 1992. Súčasný osud Zlatého mája je teda pre záujemcov o detskú literatúru na Slovensku nejasný. Aj to je jav symptomatický pre stav česko-slovenského kultúrneho kontextu. Slovenská strana publikovala v Bibiane 1994 až 1996 tri Listy z Prahy od Z. Heřmana¹¹, v ktorých telegraficky informoval o hlavných vývinových trendoch českej detskej literatúry, o Zjazde Klubu mladých čitateľov a o knižných novinkách Albatrosu, dva príspevky J. Tomana¹² (o osudoch Zlatého mája a o stave súčasnej českej kritiky) a recenzia jedinej českej knižky (F. Háj: Školák Kájo Mařík).

To, čomu sme desaťročia hovorili česko-slovenský kontext detskej literatúry, je dnes teda fakticky vec náhodilá ako záležitosť výlučne osobných kontaktov, nie vec spoločných projektov alebo oficiálnych kontaktov jestvujúcich inštitúcií. Pritom na občasných a tiež vlastne náhodilých stretnutiach v Opave, Brne či Nitre sa spravidla konštatuje, že trendy i problémy súčasnej detskej literatúry a jej vedeckej reflexie v Čechách a na Slovensku sú rovnaké. Vo viacerých čiastkových aspektoch sú však i odlišné a možnosť komplexnejšej konfrontácie by mohla byť zaiste obojstranne užitočná. Výskum v Českej republike, koncentrovaný najmä (ale nielen) v Brne, pružnou reagenciou na ponovembrovú situáciu detskej knihy, na komerčnú spisbu, na výskum problematiky unikajúceho detského čitateľa, na stav kritiky a teórie detskej literatúry (napr. V. Vařejková, N. Siegllová, Z. Zapletal, J. Toman, S. Urbanová a i.) by mohol byť pre

¹¹ Z. Heřman: List z Prahy. Bibiana, 2, 1994, č. 3, s. 65. 2. list z Prahy. Bibiana, 2, 1994, č. 4, s. 55–56. 3. list z Prahy. Bibiana, 3, 1995, č. 1, s. 62.

¹² J. Toman: List z Čiech-Quo vadis, český Zlatý máji? Bibiana, 3, 1995, č. 2, s. 47–48. Česká kritika versus súčasná detská kniha. Bibiana, 4, 1996, č. 1

slovenský kontext v mnohom podnetný. A naopak — slovenská veda o detskej literatúre, ktorej centrom je dnes najmä Nitra, svojim nasmerovaním na komunikačné, axiologicko-genologické a v ostatných rokoch aj historiografické otázky detskej literatúry po roku 1945 (J. Kopál, E. Tučná, M. Žilková, O. Sliacky, M. Jurčo, B. Šimonová, V. Žemberová, Z. Stanislavová a i.) by zasa azda mohla byť inšpiratívnou pre český kontext. Vzájomne sa z produkcie obidvoch národných literatúr pre mládež prekladá málo. Obojstranne vítaná by preto hádam mohla byť vzájomná výmena bilančných hodnotiacich štúdií o produkcii určitého časového úseku (napr. jedného roka), stručne mapujúca nové trendy a nové literárne hodnoty v jestvujúcich odborných časopisoch. Pravda, chcelo by to prepojenie osobných iniciatív s inštitucionálnymi.